

Miként lett „bukott állam” Magyarország?*

Tisza rendszerének összeomlása és az őszirózsás forradalom

1918. október 24-én a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és 48-as Párt, a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párt és a Garami Ernő és Kunfi Zsigmond által irányított Magyarországi Szociáldemokrata Párt Károlyi elnökletével megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot, ahogyan a király egy héttel korábban javasolta. Am a Károlyi-pártiak október 28-i budapesti tüntetése vérfürdőbe torkollott – a kortársak kifejezését használva, ez volt az ún. Lánchídi csata. Csak a rendőrök lóttek (a kivezényelt katonák nem), de azután a rendőrség küldöttei még aznap este felajánlották szolgálataikat Károlyinak. Átállt a Posta is, ezt követően a telefonkapcsolatot biztosító postáskisasszonyok lehetetlenné tették, hogy a közrendért felelős budapesti helyőrségparancsnok, Lukachich altábornagy saját alárendelt egységeivel kommunikáljon. A Wekerle-kormány utolsó ülésén, október 29-én még a statárium kihirdetését fontolgatta, de végül elvetette az ötletet.

* A tanulmány első részét a *Mozgó Világ* előző, 2019/4. számában közzöltük. A tanulmány lényegesen hosszabb és lábjegyzetekkel ellátott változata a Corvinus Egyetem KÖZ-GAZDASÁG című folyóiratának online változatában lesz hozzáférhető: <http://kozgazdasagtudomany.uni-corvinus.hu/index.php?id=43910>

Három nappal később, 31-én, a hajnali órákban, az uralkodó nevében József főherceg – Tisza tanácsát követve – Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké, aki azután minisztereivel együtt a királyra, „az egy élő Istenre és boldogságos Szűz Máriára” tette le esküjét. Budapest utcáin a katonák letépték sapkáikról az uralkodó monogramját tartalmazó sapkarózsát, s helyébe őszirózsát tettek, pontosan úgy, mint ahogy ez Bécsben, Zágrábban, Krakóban és Prágában történt az előző napokban. Az uralkodó személyéhez való hűség – a császárra tett eskü – szimbolikus formában felmondatott, a k. u. k. hadsereg *de facto* megszűnt. Az ipari üzemek jelentős részében általános sztrájk volt. Ugyanezen a napon, tehát október 31-én, a magyar parlament – Tisza utolsó nagy beszédének szellemében, válaszul az uralkodó október 16-i proklamációjára – kimondta a dualista állam végét (magyarul: felmondta a kiegyezést), és csak a *Pragmatica Sanctio* jogalapján fennálló perszónáluniót tartotta fenn Ausztriával. A kora esti órákban Tisza István merénylet áldozata lett – valószínűleg traumatizált frontkatonák vagy a fővárosban menedéket kereső katonaszökevények ölték meg, mert őt tették meg a végtelenül sok szenvedést okozó háború felelősévé. Végeredményben Tisza volt a vér-

telen, egy hétig tartó „őszirózsás forradalom” egyetlen név szerint is közismert halottja. Nem voltak bariádok, s csak minimális mértékben folyt vér. Egy nappal később, november 1-jén József főherceg révén az uralkodó felmentette a Károlyi-kormányt az előző napi esküje alól.

A frontok összeomlása akkor és úgy következett be, hogy sem Ausztria, sem Magyarország területén nem volt ellenség, miközben az egymillió főnél is nagyobb létszámú közös hadsereg túlnyomó része ellenséges területen állott. E tény visszamenőleg is meghazudtolta a „Szerbia és az antanthatalmak által reánk kényszerített háború” propagandaszövegét.

November 16-án feloszlott a magyar Országgyűlés, a felsőház utolsó ülésén kikiáltották a népköztársaságot, Károlyi köztársasági elnök lett. Amire a Rákóczi-féle szabadságharc vagy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nem volt képes, alig pár nap alatt megtörtént: Magyarország független ország lett, köztársasági államformával. A fejleményeket nemcsak a baloldali lapok, mint az *Est* vagy a *Népszava* üdvözölték, de lelkendező hangnemben tudósított minderről a korábban egyértelműen Tisza Istvánt támogató *Budapesti Hírlap*, a *8 Órai Újság* és az *Új Idők* is. Ezekben a hetekben, hónapokban a forradalom, a köztársaság és a szocialista eszmék támogatója volt Ady Endre, Babits Mihály, Erdős Renée, Herczeg Ferenc, Krúdy Gyula, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Sinkó Ervin, Szabó Dezső, Tóth Árpád, sőt Prohászka Ottokár és Bangha páter is. A 144 napig tartó őszirózsás forradalmat és a köztársaságot kezdetben támogatásukról biztosították

a történelmi egyházak, a szabadkőművesek, a nagybirtokosokat tömörítő Országos Magyar Gazdasági Egyesület és a Gyáriparosok Országos Egyesülete is. A köztársaság kikiáltása napján Károlyi Mihály a legnépszerűbb ember volt Magyarországon, a hazatérő katonák, a polgárság, a parasztság és a munkáság is elfogadta.

A több mint négy éve tartó háború ekkorra már felemésztette a gazdaság minden tartalékát, a frontra nem jutott elegendő lőszer, takarmány, élelmiszer és ruházat. Voltak olyan katonai egységek, amelyeknél a legénység átlagtestsúlya az ötven kilogrammot sem érte el! A munkabeszüntetések következtében az áruhiány a hátszországban is nyomasztóvá vált, a szénbányák, illetve az odavezető vasúti vonalak elvesztése miatt a lakóházak fűtése 1918–19 telén katasztrofális volt. A frontról özönlöttek vissza a katonák, a helyi hatóságok elbizonytalanodtak, a jogrend fellazult. Mintegy százezer leszerelt katonának a kormány adott civil ruhaneműt, amelyet az állam rekvirálás útján szerzett be. A fővárosra zúduló, jelentős arányban paraszti tömeg egy része a fővárosban maradt, mert valamiféle segílyt remélt, amit a leszerelők hazavihettek volna. A katonák a valóságban egy tál levest és tíznapi zsoldot kaptak csupán. Ez a feldühödött tömeg felborította a politikai erőviszonyokat. Kétszeresen radikális tömegről volt szó: ezek az emberek lázadtak, mint katonák, és lázadtak, mint föld nélküli parasztok.

A következő hónapokban ez volt a kommunista párt bázisa. Előbb Budapesten, majd országszerte katona- és munkástanácsok ala-

kultak, amelyek önálló hatalmi intézményként kezdtek működni – nem kis részben az 1917-es októberi orosz forradalom hatására. Az őrizetlenül maradt kaszárnyákból elvitték a fegyvereket, a börtönökből nemcsak a politikai foglyok, de a köztörvényesek egy része is kiszabadult, gyakori volt a fosztogatás. A mából visszagondolva nincs abban semmi meglepő, hogy egy Budapest méretű városban, ahol a népességnek kevesebb, mint egy százaléka lakott saját otthonában, nem sok becsülete volt a magánlak szentségének. Októberben a budapesti rendőrség hetenként két-három rendőrt temetett el, akiket szökött katonák lőttek le. A közrend védelmében Budapesten napokon belül alternatív fegyveres testületek álltak fel: a Népőrség, a Védőrség, a Bankőrség, a Sportszövetségek Népőrsége. Ez persze csak növelte a polgárháborús veszélyt.

A helyzet vidéken még rosszabb volt. Tiszakálmánfalván a pályaudvaron vesztglő petróleumszállító tehervonatot a falu népe ki akarta fosztani, egy eldobott cigaretta azonban az egész állomást lángba borította (hatvan halott, több száz sebesült). Fosztogatások, majd a még működő hatóságok által kezdeményezett megtorlások is voltak: Eperjesen (száznál több halott), a Muraközben (134 áldozat), a bánsági Kula, Melence, Törökbecse községekben (68 áldozat), Bihar megyében (90 áldozat), Facsádon (Krassó-Szörény megye), Jósikafalván (Kolozs megye, 40 áldozat), Munkácson (hét halott), Látványban (Somogy megye), Adonyban (Fejér megye, hét halott), Miskolcon (kétszáz letartóztatás) és Nyíregyházán (ezer letartóztatás, 75

haláleset) is. Egy Lugosról felszálló repülőgép több bombát is dobott a fosztogató román parasztoakra (104 áldozat). Ám a falvakba visszatérő katonák nem egyszerűen válogatás nélkül raboltak. Sokszor vélt vagy valós sérelmeikért álltak bosszút a helyi hatalmasokon. A kirabolt kastélyokat sokszor fel is gyújtották. Ady feleségének, Boncza Bertának a kastélyát ugyanúgy kifosztották Csucsán, ahogy idősebb Andrassy Gyula tiszadobi kastélyát vagy épp Károlyi Mihályét Parádon. Kirabolták Hatvany Lajos hatvani kastélyát (és a cukorgyárát is).

Az antiszemita erőszak hagyományait és a korszak zsidóellenes közhangulatát figyelembe véve nem meglepő, hogy a hatalmi vákuum kialakulásával fellobbant vidéki zavargások egy része zsidóellenes pogrommá fajult, de Máramarosszigeten arra is volt példa, hogy a pogrom kivitelezéséről kétezer szuronyos katonára „gondoskodott”.

Az elvesztett háború következményei

A trianoni békeszerződés nyomán a magyar ajkú népesség harminc százaléka került az ország határain kívül; az össznépesség 18,3 millióról 7,6 millióra csökkent. A Monarchia részeként definiált Magyar Királyság – korabeli szokás szerint Horvátország nélkül számított – 283 ezer négyzetkilométeres területének kétharmada elveszett: elfoglalták, elhagyták, kiürítették, levált. Végeredményben az ország még annál is kisebb lett, mint amit Ignotus emlegetett pár nappal a háború kitörése előtt: Kassa is elveszett.

1918 végén kezelhetetlenné vált az ország területén fogolytáborokban

fogva tartott, illetve mezőgazdasági munkára „kiadott” 424 ezer nem magyar (zömében orosz) hadifogoly helyzete is. Közülük sokan, meg sem várva a tél beköszöntét és/vagy helyzetük „hivatalos” rendezését, egyénileg vagy csoportosan nyomban hazaindultak. Mások vártak; az utolsó orosz transzport csak 1922 májusában hagyta el az országot. Az Oroszországba került magyar hadifoglyok szervezett hazaszállításáról a tárgyalások csak 1920-ban kezdődtek el, az utolsó transzport 1922 szeptemberében érkezett vissza Magyarországra. Az átalakult nemzetközi rend egyik fontos jellemzője volt, hogy az Egyesült Államok és a fejlett nyugat-európai országok alacsonyan megállapított nemzeti kvótákkal a háború előtti időszakhoz képest nagyon megnehezítették a kivándorlást.

A megromlott életkörülmények és a spanyolnátha miatt bekövetkezett túlhalalozások miatt a katonai és polgári emberveszteség együttesen, az 1920 utáni ország területére vonatkozóan, meghaladhatta a 400 ezer főt. Véletlen egybeesés, de nagyságrendileg ugyanennyi volt az elvesztett területekről a trianoni Magyarország mai területére beáramló menekültek száma is. Ezen belül nagy társadalmi visszhangot váltott ki, hogy 1918 nyarán csak Budapesten 20-25 ezer galíciai zsidó menekült tartózkodott, ami jogi értelemben semmi különöset nem jelentett, hiszen Galícia a Monarchia része volt, s ezen belül szabadon költözhetett bárki bárhova. Budapesten – részben a lakáspiac korábban már bemutatott ellehetetlenítése miatt – lakásínség lépett fel, a korabeli feljegyzések szerint több mint négy-

ezer vasúti vagon évekig lakásként használtak.

Mint azt a háború előtt az ország első számú pénzügyi vezetői, a pénzügyminiszter és a jegybankelnök előre látta, a veszteségek és a háborús finanszírozás korábban soha nem tapasztalt inflációt okozott, amit csak bő tíz év után, 1924–25-ben sikerült megállítani. A háború előtt 5 koronát kellett adni egy amerikai dollárért, 1924-ben a dollár árfolyama 70 ezer koronánál tartott! A polgári lakosság életkörülményei elsősorban a reálbér alakulása miatt romlottak. 1913 és 1918 között a csökkenés átlagosan 50 százalékos volt, a tisztviselői bérek esetében még ennél is több. 1916 nyarán Erdélyben és a Weiss Manfréd Művek csepeli lőszergyárában is volt egy nagyobb sztrájk, ezek után a kormány statáriumot hirdetett ki. A háború utolsó évében a hadsereg több mint fele már nem a frontokon harcolt, mert egyre nagyobb létszámú karhatalomra volt szükség a lakosság, a többi katona és a rohamosan növekvő számú katonaszökevény féken tartására.

Rengeteg rokkant, özvegy és árva maradt hátra. Drámaian visszaesett a házasságkötések száma: a háború négy éve alatt a megelőző békés évek átlagának csupán 47 százalékát érte el. A zömében paraszti létben élő lakosság évszázados életritmusa is felbomlott: a férfi nélkül maradt falvakban a nőket küldték ki a földekre dolgozni vasárnaponként, a fronton szolgáló férfiak távollétében az otthon maradtak új szerelmi kapcsolatokba keveredtek – olykor orosz hadifoglyokkal. Meggyengült a katolikus és református egyház is: csökkent a vallásgyakorlók száma, a házasságon kívül született gyerekek

növekvő száma miatt elmaradtak a keresztelők, stb. Fizetésük elértéktelenedése miatt elégedetlenek voltak a jegyzők, a bírák. A zömmel „keresztény” köztisztviselői karban lábra kapott a generációs ellentét. A fiatalabbak az „öreg urak” tömeges nyugdíjazását kívánták a kormánytól. Ezzel szemben megerősödtek a szakszervezetek, létszámuk 1917–1918 folyamán a hatszorosára növekedett, részben az alkalmazotti réteg beözönlése miatt. Korábban soha nem tapasztalt mértékben megerősödött a szociáldemokrata párt. A *Népszavát* naponta közel egymillió példányban lehetett eladni!

Mindent vissza (1919–1920)

A Tanácsköztársaság bukása után az önmagát hangsúlyozottan „ellenforradalmi kormány”-nak nevező új rendszertől mindenki visszakapott mindent – a földet, a gyárakat, a lakásokat, és általában minden reáljóságot, amit 1918–19-ben a két egymást követő forradalom idején elvettek. Visszaállították a nemesi címek és rangok viselésének jogát. Eredeti tulajdonosaik a bukást követően, heteken belül hiánytalanul visszakapták az államosított műkincseiket is. Egy érdekes kivétel volt: a Károlyi-kormány által államosított Magyar Távirati Irodát, az MTI-t a kormány megtartotta állami tulajdonban, sőt – miután a hírügynökség részvénytársasággá alakult – az MTI szervezte meg és évtizedeken át tulajdonolta is a Magyar Rádiót. A háborús helyzetben bevezetett kötött lakásgazdálkodás következményeinek felszámolása tovább tartott. Már csak azért is, mert a kötött lakásgazdálkodás az iparvállalatok érdekeinek is megfelelt,

hiszen így a bérek emelésére kisebb volt a nyomás. A háziurak jogai és a lakbérek reálértéken számított színvonalra csak 1926-ban állt vissza az 1916. évi szintre. A Tanácsköztársaság összeomlása, a 133 nap alatt meghozott rendelkezések ellenállás nélküli visszavonása, a kollektív emlékezetben való, évtizedekre szóló megbélyegzés eredményessége és az a tény, hogy a Horthy-korszakban a kommunista párt soha nem tudott százötven tagnál többet toborozni, mind ugyanarra az ellentmondásra vezethető vissza. 1918–19-ben a paraszti-katonai tömegbázis alapján véve a háború és nem az adott társadalmi-gazdasági viszonyok ellen lázadt, miként az az 1848-as forradalom idején történt.

A magyar történelem későbbi fordulataihoz képest a Tanácsköztársaság utáni megtorlás nem volt különösebben kiterjedt – részben azért, mert tömeges volt a külföldre menekülés. A Tanácsköztársaság vezetői direkt úton vagy Bécsen keresztül Moszkvába tudtak menni, mert a szovjet kormány hadifogoly magyar tisztek hazaengedésével tudott „fizetni”. 1920 októberéig mintegy 51 ezer eljárás indult „kommunista bűncselekményekkel” kapcsolatban, közel nyolcezer főt tartóztattak le, közülük 74-et végeztek ki. Csak az őszirózsás forradalomban való részvétel miatt 35-40 ezer ember szenvedett valamilyen fegyelmi vagy vagyoni hátrátételt, kényszer-nyugdíjazást. Az érintettek túlnyomó többsége „kisember” volt. 1919 decemberétől internálni lehetett bírósági ítélet nélkül a gazdasági okokból káros egyéneket is. Ezt a rendelkezést egyes helyeken úgy értelmezték, hogy jogalapot teremtett

a „galíciai és orosz-lengyel zsidók eltoloncolására”. A legismertebb internálótáborok Hajmáskéren és Zalaegerszegen működtek. Az utolsót 1924-ben oszlatták fel. Jórészt gazdasági okai voltak, de politikai tisztogatással is felért az ún. B-listázás, vagyis az elbocsátásra „ítélt” közalkalmazottak listába vétele. A leépítéseket az 1920-as évek elején több lépcsőben valósították meg, és 20-30 ezer embert érintett. Az Akadémián, az egyetemeken, számos közintézményben és a művészetek területén is igazolóbizottságokat állítottak fel, amelyek azt vizsgálták, hogy milyen volt az érintettek „kommün alatti magatartása”. Ormos Mária találó megfogalmazása szerint az 1918–1919-es katasztrófát követő „agyműtét” nyomán a liberális és demokratikus erők csaknem teljesen eltűntek. Később világhírűvé vált tudósok és művészek kényszerültek elhagyni az országot, vagy – egy későbbi időszak szóhasználatával – „alámerülni”.

A Horthy-korszakban első alkalommal 1939-ben került sor általános és titkos választásra, ami egyben kötelező is volt. A kommunista pártok vagy ilyen ideológiát valló szervezetek működését mindvégig törvényt tiltotta. Hasonló megfontolásból be volt tiltva a szabadkőműves-mozgalom is, mivel tagjait tekintette a félhivatalos politikai diskurzus a háború kirobbantóinak és Magyarország feldarabolóinak.

A közelmúltban publikált tudományos kutatások alapján az alábbi kép rajzolódik ki a 1918–1922 közötti időszak erőszakos, megtorló eseményeiről. A leszerelt katonák, a vidéki lakosság erőszakos cselekedetei, illetve az ellenük bevetett állami erőszak (fegyveres küzdelem és sta-

táriális kivégzések) következtében mintegy négyezer ember vesztette életét. Ez vélhetően a felső határ, a pontos adatok már soha nem fognak kiderülni. 1919 elejére befejeződött a katonák hazatérése a frontról, így 1919 január–márciusban viszonylagos nyugalom uralkodott az országban. Az őszirózsás forradalom erőszakos haláleseteinek túlnyomó többsége 1918 novemberének elejére esik. Ebből következően nincs értelme olyan adatot keresni, amely az őszirózsás forradalom 144 napjára – vagyis az 1918. október 30. és 1919. március 20. közötti időszakra – vetítve mutatná ki az áldozatok számát. Egyértelmű, hogy a „fehérterror” több emberi élet esett áldozatul, mint a „vörösterror” – már csak azért is, mert időben sokkal tovább tartott.

Csak összehasonlításképpen: az 1918-as finn polgárháborúban több mint 36 ezer ember – a lakosság egy százaléka – halt meg. Az akkor ötmillióos Írországban az 1922–23-as polgárháború hozzávetőleg kétezer ember életébe került – vagyis a veszteség nagyságrendileg azonos volt a magyarországgal.

A gazdaság növekedése Trianon után

1920 és 1945 között az ország gyászolt és önmagát sajnálta. Részben okkal: 1920-ban Magyarország teljesítménye 19 százalékkal maradt el saját 1913. évi szintjétől. Ekko-ra visszaesés sem korábban, sem később nem történt a magyar gazdaságban. Az 1913-as szintet csak 1925-ben sikerült újra elérni – vagyis több mint egy évtized veszett el a felzárkózás során! A kortársak a visszaesést – amelynek mértékéről

nem lehetett pontos fogalmuk, hiszen a GDP-számítások módszere akkor még nem volt ismert – nemzeti katasztrófaaként élték meg, és mindenért a trianoni „békediktátumot” hibáztatták.

Fontos azonban aláhúzni, hogy a GDP-csökkenés mértéke nemzetközi összehasonlításban nem volt kirívó. Valójában a háború egy generációra mindenütt visszavetette a gazdaságot, még a győztes antant-hatalmak országaiban is. 1920-ban csak az Egyesült Államokban érzékelhettek az emberek minimális mértékű javulást. A háború alatt és után pusztító hatású volt a korona elértéktelenedése, de a hiperinfláció mértéke és időtartama is lényegesen csekélyebb volt, mint más vesztes államokban (Ausztriában, Lengyelországban, Németországban vagy Szovjet-Oroszországban).

Mint utólag bebizonyosodott, Magyarország 1920 után, a trianoni béke által megszabott politikai és gazdasági keretek között is tudott fejlődni. A növekedés üteme alig maradt el az ausztriaiától, és lényegesen jobb volt, mint a korábbi versenytársak (Görögország, Portugália vagy Spanyolország) teljesítménye. Paradox módon az 1920 utáni területi veszteségek elsősorban a magyar gazdaság ipari kapcsolatait gyengítették meg, csakhogy ekkortájt a nemzeti jövedelem több mint felét (58 százalék) még mindig a mezőgazdaság biztosította. Ha az fejlődött – márpedig a nagybirtokon alapuló termelés erre lehetőséget adott –, akkor a nemzeti jövedelem egésze is nőtt.

Mi történt a hadikölcsönökkel?

A hadikölcsönt és a többi állami adósságot már a Tanácsköztársaság

sem ismerte el, és elrendelte az állami értékpapírok kötelező beszo­lgáltatását. A Forradalmi Kormányzó­tanács 1919. március 27-i ülésén úgy döntött, hogy csak „a proletároknak 5000 koronáig terjedő [...] követeléseit honorálja”, viszont a szelvények beváltásakor az értékpapírt is le kellett adni. Akár történtek ilyen beváltások, akár nem, az államszűk beállt. A törvényes kormány megtagadta az adósságok törlesztését és a kamatfizetést.

A békeszerződés megkötése után dönteni kellett a magyar állam által kibocsátott hadikölcsönök érvényességéről és a visszafizetés módjáról. Erre szolgált az ún. nosztrifikálási eljárás. Ezt csak azok a kötvénytulajdonosok kapták meg, akik magyar állampolgárok voltak, illetve külföldi állampolgárok voltak ugyan, de olyan államban éltek, amelyek „nem részesedtek Magyarország területéből”. A jogi helyzetől függetlenül a fő probléma a korona elértéktelenedése volt. Hosszas vita után 1928-ban az Országgyűlés úgy döntött, hogy a valorizálás és a visszafizetés ügyében „a békeszerződésen alapuló kötelezettségek megszűnése után fog határozni”. Az 1928-ban tett ígéret 1942-ben részlegesen beváltották, a Felvidék, Kelet-Magyarország és Erdély egy részének visszacsatolása, valamint Kárpátalja és a Délvidék visszafoglalása után. Az ekkor készült becslések szerint több mint 400 ezer kötvénytulajdonossal volt a kormánynak elszámolnivalója: a régi kötvények helyett a kormány újakat adott. A törvény IX. paragrafusa diszkriminatív módon szabályozta a zsidónak minősített személyeknek járó átváltást: a felső összeghatárt 5000 pengőben ($\approx 2,2$

millió forint) maximálták. 1945 után az infláció teljesen elérte az újonnan kibocsátott államkötvényeket is – így valójában senki nem kapott vissza semmit sem.

Összefoglalás

Ennek az esszének a fő állítása az, hogy a történelmi Magyarország állama az I. világháború következményeképpen a kortársak többsége számára egészen váratlanul összeomlott, működésképtelenné vált, a mai modern politológia kifejezésével „bukott állam” (*failed state*) lett. A dualizmus államgépezete sem a háború stressztesztjét, sem a hirtelen béke stressztesztjét nem bírta ki.

Végső soron három ok vezetett ide: a nemzetiségi, a választójogi és a földkérdés megoldatlansága. Volt négy közvetlen ok is:

- Pénz nélkül csak mindenre végső-kig elszánt diktatúrák tudnak háborút nyerni – márpedig a Monarchia nem volt diktatúra.
- Szemben az antanthatalmakkal, a Monarchia nem rendelkezett gyarmatokkal, ahonnan tartalék-ként emberi és anyagi erőt lehetett volna mozgósítani a háború érdekében.
- Történelmi tapasztalatok szerint a vesztes háborúk aláássák a háborút kezdeményező monarchiák legitimitását.
- A közös hadsereg katonái között a magyar nemzetiségűek kezdettől fogva kisebbségben voltak, ezért a Monarchia összeomlása után egyáltalán nem volt reális feltételezés, hogy ez a hadsereg bármilyen áldozatot hozzon a „Szent István-i” Magyarország határainak megvédeléséért.

És persze a közvetett és közvetlen okok egymással is összefüggtek.

A háború befejeződése után két hónapba telt, amíg sikerült megfékezni a hazaáramló vesztes hadsereg nyomában kitört erőszakhullámot. Az 1918-as év utolsó két hónapjában a leszerelt katonák erőszakos cselekedetei és az ellenük bevetett állami erőszak nyomán (nagyságrendileg) ugyanannyian haltak meg, mint külön-külön a „vörös-” és a „fehér”-terror idején. Ezt követően azonban a társadalmi viszonyok gyorsan normalizálódtak, elmúlt a *failed state* állapot. 1918 utolsó és 1919 első négy hónapjában a békeidők kétszeresére emelkedett a házasságkötések száma, s a születések száma 1919 augusztusában meredeken kezdett emelkedni – pontosan kilenc hónappal a tömeges leszerelések után. A makrogazdasági egyensúlyt – húszéves lejáratú angol, amerikai, olasz és svájci hitelek segítségével – tíz évvel a Nagy Háború kitörése után, 1924 nyarán sikerült helyreállítani.

A Horthy-korszak óta máig elterjedt az a vélemény, hogy a Károlyi-korszak vezetői, majd a Tanácsköztársaság és a Peidl-féle szakszervezeti kormány tagjai idealisták (liberálisok, republikánusok, demokraták, pacifisták, föderalisták vagy internacionalisták) voltak, akik éppen ezért képtelennek bizonyultak az integer Magyarország megvédésére vagy legalább arra, hogy mérsékeljék az antant „békediktátumának” következményeit. Az újabb történelmi kutatások fényében egyértelmű, hogy ez nem rajtuk múltott. A magyar katonai egységek széttörlése sem a tábornokok rossz parancsai miatt következett be. Egyszerűen az történt, hogy a besorozott paraszti tömegeknek

elegük lett: négyévi háború után sem a Monarchia, sem a független magyar állam határainak védelmét nem tartották annyira fontosnak, hogy az életüket áldozzák érte.

1919 augusztusában nagyjában-egészében az a félfedális, klerikális, a magyar szupremáciában őszintén hívó, úri Magyarország került vissza a király nélküli királyság

A bukott magyar állam rosszul működő alrendszerei, 1914–1922

Alkotmányos válság	Gazdasági kudarcok	Jog- és közbiztonság
Az Osztrák–Magyar Monarchia két alkotó állama nem ért egyet a háború kérdésében.	A háborút a kormányok fedezetlen hitel-kibocsátással finanszírozzák → infláció, államcsőd, valuta-konvertibilitás feladása.	Külföldi katonai megszállás, tömeges dezertálás a hadseregből, kaszárnyák kifosztása, fegyveres puccsok (részben külföldi támogatással).
Tizenöt kérészeletű bábállam alakul a Monarchia területén.	Centralizált hadigazdálkodás, ármaximalizálás, jegyrendszer, kényszertársulások. Súlyos víz-, élelmiszer- és fűtőanyaghiány.	Pogromok, önkényes, statáriális bíraskodás, túszedés, internálás, önbíraskodás. Menekültek, hadifoglyok szervezetlen be- és kiáramlása.
1910–20 között nincsenek parlamenti választások, a kormány és az ellenzék között minimális együttműködés sincs. Folyamatosan változik az államforma, ideiglenes alkotmányok születnek.	Takarékbetétek befagyasztása, hitel- és lakbér-moratórium, bezárják a budapesti tőzsdét.	Rablás, fosztogatás, gyújtogatás, rekvirálás, élelmiszerraktárak kifosztása, erőszakba forduló tüntetések.
A háború utolsó másfél évében kisebbségi kormány irányítja az országot.	Több alkalommal is általános sztrájk.	Spontán katonai önvédelmi egységek alakulása.
1915 és 1921 között az országnak nincs költségvetése.		Korrupció és csalás a hadiszállítások és a sorozások terén.
1918–20 között a magyar kormányokat nem ismerik el a győztes hatalmak.		Korábban soha nem látott méretű influenza-járvány.

élére, amelyik az országot belevitte az I. világháborúba. A Tisza István-i életmű folytatóinak bukásához egy újabb világháború és még sokkal több emberhalál kellett: egymillió fő, nagyjából két és félszer annyi, mint amekkora emberveszteséget az I. világháború okozott. A magyar állam ismét bukott állam lett – de ez már egy másik történet.

Orbán Viktor kormányzásának eddig eltelt tizenkét évét visszafelé újragondolva nem nehéz felismerni, hogy a nemzeti összetartozás, a Nemzeti Együttműködés Rendszérének egyik alapvető célja nem más, mint a száz évvel ezelőtti történeti Magyarország virtuális restaurációja. Ezért gondolom fontosnak annak kimondását, hogy Magyarország már 1914-ben elindult a bomlás és a bukás útján, ahogyan azt Ady Endre pontosan látta. Mindezért első helyen Tisza István a „gyújtogató, csóvás ember” volt felelős. Az a Tisza István, akit a forradalmi népharag ölt meg, s akinek portréja 2010 óta ott lóg Orbán Viktor parlamenti dolgozószobájában.

Tisza múltból építkező konzervatívizmusa és mélyen gyökerező kálvinista hite a predesztinációban és az ebből eredeztethető küldetéstudat a

lehető legrosszabb iránymutatás a 21. század Magyarországnak. Egy 1914-es beszédében Tisza a háború kapcsán felmerülő személyes felelősség kérdését az alábbi megfogalmazással utasította vissza: „Én azt tartom, hogy a háború oly rettenetes dolog, hogy a háború a veszélyeknek olyan irtózatot tömegét zúdítja az emberiségre, hogy azt felidézni, véges emberi eszünk gyarló kombinációi révén hazánkra oktrojálni nem szabad senkinek, akinek lelkében igazi felelősségérzet lakik. Olyan nagy momentumok ezek, amelyek között a nemzetek sorsát az Úristennek kell intéznie. Ő dönti el a háború esélyeit. Elhárítja azt, vagy rázúdítja egy nemzetre.”

Az első részben említett 2000. évi szoboravatáson Orbán éppen erre utalt: „Tisza István a sorsnak kiszemeltje volt, de nem kegyeltje.” Ezt alighanem önmagára is értette. Éppen az Orbán–Tisza-párhuzam miatt hat évtized távolából is érdemes felidézni a történész és kortárs Horváth Zoltán 1961-ben leírt értékelését Tisza Istvánról: „Hatalmi tébolyba esett félművelt zsarnok – s ha semmi sem áll útjába, óhatatlanul romlásba viszi mindazt, amit meg akar menteni.”